

tranzitnih putova koji su bili jako važni za trgovinu. Važno je to prije svega za trgovinu sjevernih zemalja s Egiptom, koja se odvijala preko izraelskoga teritorija. U Tiru i Sidonu bile su morske luke, Biblija govori i o lađama iz Taršiša na zapadu te o trgovačkim lađama u Akabskom zaljevu. Trgovalo se žitom, uljem, balzamom, vinom i vunom, draguljima i zlatom, ali i konjima, koje su trgovci prodavali u Egipat (str. 221.). Kao sredstvom plaćanja koristilo se zlatom, srebrom i bakrom. Isto tako trgovalo se željezom i bjelokosti, staklom i lanom (str. 224-225.). Arheologija ne može potvrditi »veliku i rasprostranjenu trgovačku aktivnost biblijskih ljudi« jer se trgovinom bavila društvena elita (str. 226.). Biblijski je čovjek većinu proizvoda upotrebljavao za sebe. U zaključku autor sintetizira rezultate svoga rada i samokritički govori da je u ovoj knjizi riječ o »enciklopedijskoj obradi tema, o generalnom prikazu«, a ne o studijskoj analizi (str. 227.). Kratko rezimira pojedina poglavlja, odnosno sadržaje pojedinih poglavlja. »Predstavljen je samo dio *neiscrpnog* blaga Biblije i biblijskih ljudi (...).« (str. 236.) Tako bi ova studija bila »početni orijentir za još iscrpnije istraživanje« (str. 236.).

Autor navodi opširnu literaturu kojom se koristio, prije svega iz anglosaksonskoga govornoga područja, ali i druge korisne autore. Treba čestitati na marljivosti i uloženom trudu te novom doprinosu za potencijalno širenje horizonta svih ljubitelja Biblije. Jedina je

kritička napomena da je, čini mi se, malo previše korištena *Wikipedija* (ukupno četrdeset osam /48/ navoda), koja zasigurno donosi mnoge i važne podatke, ali baš nisam siguran da je uvijek najkompetentniji autor i izvor za citiranje. Jako dobro došao bi indeks/stvarni sadržaj. Relativno mali broj *errata* može se ispraviti u, nadamo se, jednom idućem izdanju knjige. **Karlo Višaticki**

.....
Ivica ŽIŽIĆ

Marginalije. Zapisi o svećeništvu

– Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020.,
192 str.

Pisati o svećeništvu nezahvalno je, ali to je u isto vrijeme i tema koja nudi mnoštvo perspektiva pisanja i promišljanja. Taj je pothvat osobito izazovan ako ga poduzima sam svećenik. Na nekoj razini svijesti i samosvijesti to zahtijeva, katkad i grubo, suočavanje sa samim sobom, s vlastitom svećeničkom ortodoksijom i ortopraksijom. Izazov pisanja o svećeništvu postaje pojačan pitanjem i mišlju što se još može reći o svećeništvu, a da o njemu na neki način već nisu rekli gotovo svi: od crkvenih dokumenata, papa i biskupa, biskupskih konferencija, samih svećenika, teologa, pa sve do žutih i drugih novina i časopisa. No jedna istina ostaje. Svaki je svećenik zapis o samome sebi. I to zapis koji ne zna kad će i kako završiti. Ta knjiga zapisa ostaje nekako uvijek nedovršeno dovršena. Među ostalim, to je razlog

neiscrpnosti te teme u svakom vremenu. Tema svećeništva kao takva vapi za potrebom preispitivanja i promišljanja u svakom periodu i iz svakoga mogućega ugla gledanja. Ujedno to otvara vrata personalističkom načelu koje je autoru vrlo drago i koje je polazna točka u njegovim razmišljanjima te pokazivanju kako svaki svećenik ima vlastitu biografiju vjere.

Međutim želimo li barem pokušati, u neku ruku, objektivizirati govor o svećeništvu, onda je krucijalno pronaći perspektivu pod kojom promatrati tu službu i osobu. Prof. dr. sc. Ivica Žižić očito je pronašao svoj obzor promatranja svećenika, njegove službe i osobe. On ga, tumačeći prednaslov svoje knjige (*Marginalije*), vidi u usporedbi svećenika s tekstom, gdje bi njegovi zapisi bili bilješke, odnosno kraća usputna razmišljanja o velikom tekstu svećeničkoga života ili pak crtice koje pomažu čitatelju da dublje pronikne ne u bilješke koje stoje sa strane, nego u svijet teksta. Takav pristup pokazuje piščevu nesebičnost i smjelost samoizlaganja prosudbi čitatelja. Iz spomenutoga obzora nastali su i ovi dragocjeni i važni, a nipošto marginalni *Zapisi o svećeništvu*.

Knjiga prof. dr. sc. Ivica Žižića iznosi pred nas niz tema koje dotiču svećenički identitet. Usuđujemo se ustvrditi da danas živimo u vremenu otopljenih, izgubljenih i nejasnih identiteta, što uviđa i sam autor. Posljedicu te likvidnosti i zbunjenosti osjeća i trpi svećenički identitet, bilo da ga se promatra *ad extra*

bilo *ad intra*. Tim je više zadivljujuća autorova hrabrost da, nošen neprocjenjivim vlastitim, kao i iskustvom onih kojima je poslan, u određenom smislu i određenoj mjeri ogoli identitet svećenika našega vremena: njegove radosti, nade, žalosti i tjeskobe. Tri su pojma koja mogu stajati kao svojevrsni zajednički nazivnik ove knjige: personalistički, fenomenološki i egzistencijalni. Personalističko načelo polazna je točka autorovih razmišljanja, čime je isključen svaki apstraktan govor o svećeništvu, što ovoj knjizi daje dodatnu draž. U personalističko načelo savršeno se uklapa fenomenološki pristup temi koji je implicitno prisutan u knjizi. Glavni fenomen koji autor promatra jest svećenik u svojoj osobi i službi. Kako taj fenomen nije i ne može biti apstraktan, onda je nužna i treća iznimno važna dimenzija koja krase ove *Zapise o svećeništvu*, a to je egzistencijalna dimenzija. Upravo su egzistencijalni krajolik i konkretna egzistencijalna situacija *Sitz im Leben* Žižićeva fenomena zvanoga svećenik. No autor se ne zadržava samo na promatranju svećenikove imanencije – bilo bi to odviše provizorno – nego posve jasno upućuje na njegovu transcendenciju. Ono što zaslužuje osobitu pozornost u ovoj knjizi jest, među ostalim, jasnoća te stil pisanja, katkada gotovo poetski, u kojemu prevladava snažna teološko-egzistencijalna misao. Takav pristup daje svjež i obnovljen pogled na svećenika i njegov identitet, daleko od svojevrsnih klasičnih promatranja osobe i djela svećenika koji

uglavnom kroje sliku idealna svećenika, često nedostižnu u ovoj egzistenciji. *Zapisi o svećeništvu* nose u sebi bogatu vrijednost analize biblijskih tekstova, liturgije, filozofije, velikih književnih djela i grandioznih filmskih ostvarenja kroz koje autor dočarava fenomen zvan svećenik i njegovu svakodnevicu. Autor se iznimno znalački služi svim tim sredstvima kako bi što vjernije orisao sliku svećenika i njegova identiteta.

Jedanaest kolumni, objavljivanih u *Vjesniku Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije* tijekom 2018. godine, sada povezanih u jednu cjelinu, prikladno je postavljeno i razvijeno te metodološki, jezično, strukturno i stilski doručeno. Posebno veseli da teme koje imaju zajedničku nit u ovoj knjizi nisu obrađene ni preširoko, ni preopćenito, ni konfuzno, a ni zbijeno. Tako obrađene, izniman su doprinos razumijevanju svećeničkoga identiteta u vremenu kojemu pripadamo. Bogatstvo krajolika, vlastitih stavova i promišljanja dokaz su vrijednosti i originalnosti ove knjige. Vrijedi istaknuti i organizaciju sveukupnoga djela koje je tako podijeljeno da jedanaest naslova čine zaista cjelovito i zaokruženo djelo, a posljednji zaokružuje i baca svojevršno svjetlo na autorov do tada prijašnji misaoni teološko-egzistencijalni put.

Zapisi o svećeništvu sigurno nisu apologetski priručnik, no autor ne krije da ima nakanu obraniti svećeništvo od hladnoga reduciranja na psihološke i sociološke razloge, čime ova knjiga po-

staje ona koja prije svega daje razloge i odgovara na pitanja koja često ne želimo postaviti ni sebi ni drugima. Svoje *Zapise o svećeništvu* autor otvara promišljajući o poteškoćama pisanja o svećeništvu uvodeći čitatelje, gotovo mistagoški, u sadržaj svoje knjige. Posve jasno i nedvosmisleno postavlja Isusa Krista kao Otajstvo, mjeru i paradigmatu te izvor svećeničkoga identiteta i službe (str. 11-23.).

Osobito je pronicljivo Žižićevo tumačenje rascjepa svećeničkoga identiteta koji je uslijedio nakon udaljavanja od staroga aksioma *agere sequitur esse*, odnosno nametanja u prvi plan onoga *djelovati* (radi imati), što je vodilo za boravu *biti*. Među uzročnike rascjepa, odnosno pukotina svećeničkoga identiteta, spada, svakako, i sekularizacija kao proces potisnuća svetoga. Takvo napuknuće identiteta dovelo je u pitanje istinu identiteta, odnosno pitanje tko sam i komu pripadam te pridonijelo inflaciji identiteta i ideologiji identitetskoga individualizma. Potraga za izgubljenim identitetom, pored mnogih putova, morat će proći put povratka svetomu, jer svećenik vuče korijen svoga identiteta upravo iz svetoga. Mogli bismo, interpretirajući autorovu misao, reći kako se taj korijen proteže u transcendentalno (str. 25-38.).

Svećenikov identitet ne skriva se u samome sebi i nije okrenut samo *ad intra*, nego i *ad extra*, što Žižić posve jasno razumije i očituje kada piše o svećeniku u javnosti. Taj identitet gradi se i stječe

pojavljivanjem, a ako hoćemo to radikalnije izreći, onda možemo posve mirno reći izlaganjem te do određene mjere ogoljivanjem. Uzor takvoga identiteta jest sam Krist koji čita i tumači Pismo. Upravo u pojavljivanju svećenik ne može skriti svoj identitet ni pred drugima ni pred samim sobom, jer tu dolazi do pokušaja odgovora na pitanje tko sam ja i komu pripadam te koji je smisao mojega pripadanja. Analizom biblijskih tekstova naš teolog uviđa kako se utemeljenje svećeničkoga poziva nalazi u Božjem pogledu i u našim pogledima. Izvrsno se tu nadovezuje njegova hermeneutika Caravaggiova *Poziva svetom Mateju*, djela koje krase naslovnice ove knjige, koje na krajnje plastičan način svjedoči upravo netom spomenutu činjenicu utemeljenja svećeničkoga poziva. U daljnjem promišljanju o svećenikovu pojavljivanju u javnosti autor donosi tri stupa na koja se može osloniti: poniznost, normalnost i kreativnost. Ti su pilastri oni koji će pomoći Grcima našega vremena (usp. Iv 12, 20-21) da i u svećeniku nađu i vide samoga Krista (str. 39-53.).

Smisao svećenikova pojavljivanja u javnosti ne ogleda se u tome da bude marioneta ili da bude viđen kao na subotnjoj špici. On je prije svega čovjek riječi i od riječi. Njegovo poslanje i identitet zadbivaju svoj smisao samo ako se prepoznaju kao navjestitelj Radosne vijesti. To implicira da je svećenikov odnos prema riječi krucijalan. Iz toga odnosa rađa se i, kako kaže autor, *performans* našega govora koji nije ništa manje važan želimo

li slijediti onoga za kojega kažu: »Nitko nikada nije ovako govorio.« (Iv 7, 46) Dakle svećenikov govor mora nužno biti performativan, a ne tek informativan. Samo performativni govor, koji je usko povezan sa sadržajem, ima snagu *još odjekivati u ušima*. Bogatstvo ovih *Zapisa o svećeništvu* vidi se i u analizi velikih književnih djela, kako smo spomenuli. Konkretno se to vidi u Žižićevu referiranju na Itala Calvina koji donosi književne vrijednosti koje bi trebalo očuvati u ovom našem vremenu: lakoća, brzina, točnost, vidljivost, mnogostrukost i konzistentnost, a koje Žižić tumači u kontekstu svećenikova sadržaja i načina propovijedanja (str. 55-68.).

Među mnogim svećenikovim egzistencijalnim i identitetskim situacijama jest i stvarnost stola na kojem blaguje *kruh života* i *kruh svagdašnji*. Stolovi i oltari mjesta su gdje se svećenik najbolje ogleda, osobito ako ih se dovede u vezu s velikim evanđeoskim slikama stola. Blagovanje, kako piše naš autor, predstavlja dio dramatičnoga i poetičnoga Bogoljudskoga dijaloga od Knjige Postanka pa sve do Otkrivenja. Mudro blagovanje odraz je istinske mudrosti življenja. Kršćanska mudrost blagovanja pronalazi svoje polazište u euharistiji. Mudrost euharistijskoga stola trebala bi kod kršćana nastaviti djelovati za svakidašnjim stolom. To je mudrost koja nas uči da se ne razmećemo prvim mjestima, nego nas uči duhu skromnosti i poniznosti te prepuštanju prvoga mjesta onima koji nemaju čime uzvratiti. Dvjesto slika autor nam predstavlja *poslanje stola*:

prisposobom o bogatašu i siromašnom Lazaru te slikom Isusova blagovanja s javnim grješnicima. Iz tih slika svećenik bi trebao učiti mudrost življenja evanđeoskih vrjednota (str. 69-82.).

Vrijeme je kategorija koja je koordinata svakoga čovjeka pa tako ono ima osobitu vrijednost i u razumijevanju svećeničkoga identiteta. Stoga ne čudi da se naš autor dao u interpretaciju vremena i obranu blagdana kao povlaštenoga mjesta manifestacije vlastitoga identiteta. Ekvilibrij između *vita activa* i *vita contemplativa* dragocjen je put za vrijeme kojim se želimo koristiti, a ne mu robovati. Ispreplićući se, te dvije stvarnosti tkaju proces osmišljene i proživljene svakidašnjice koja ne tjera čovjeka s jedne stane na bijeg u rad, a s druge na bijeg u odmor. I jedna i druga krajnost dokida čovjekovu slobodu kao milost, a vrijeme kao dar. Uz molitvu, čitanje je jedan od izvrsnih načina ponovnoga zadobivanja prostora i vremena jer je ono, kako navodi Žižić, *egzorcizam* za navale površnih misli i slika svakidašnjice, povlačenje u sebe, pribiranje i skupljanje snage. O kršćanskom i svećeničkom identitetu ne odlučuju svagdani, nego blagdani. U blagdanima vjernik otkriva svoj identitet: tko je i komu pripada. Stoga je blagdane potrebno živjeti kao vremena slavlja u kojima susrećemo Gospodina i druge (str. 83-98.).

Posebnu pozornost zavrjeđuje Žižićevo promišljanje o, sve češće, vrlo nezahvalnoj temi svećeničkoga prijateljstva. Tematizirajući taj odnos, autor stavlja

pred čitatelje misao da prijateljstvo možemo shvatiti kao nit između sebe i drugoga, koja katkada može i puknuti, ali volja za prijateljima ostaje trajno prisutnom. Istinskom prijateljstvu naš autor suprotstavlja funkcionalna prijateljstva u kojima svatko za sebe želi neko dobro, a drugi mu služi samo kao sredstvo za postizanje cilja i vlastitoga zadovoljenja. Najveći neprijatelj prijateljstva jest zavist koja odsijeva još u Kajinovu odnosu prema bratu Abelu. Kajina *krasi* tek funkcionalno prijateljstvo s Bogom i lažno prijateljstvo s bratom. Zavidnici pronalaze funkcionalna prijateljstva najčešće u nasmiješanim i prijateljski raspoloženim narcisoidnim ljudima. Iako među njima postoje razlike u načinu djelovanja i ophođenja, ipak zajednička im je želja da se svide i da im se svi dive te da uvijek budu u središtu pozornosti. Takvim prijateljstvima, kojih se treba čuvati, naš autor suprotstavlja kristoliko prijateljstvo koje *krasi* spontanost, ustrajnost, uzajamnost i trajnost (str. 99-114.).

U jednome od svojih promišljanja Žižić, pod prizmom krhkosti i snage, promatra svećenika u književnim djelima (Bernanos, Hesse, Green, Guareschi, Raos). Upravo analiza književnih djela pokazuje kako se s općom dezintegracijom tradicionalnih vrjednota demitizira i slika svećenika. Tako su krhkost i snaga postali važna odrednica u suvremenom poimanju svećenika. No tek kada se suoči s vlastitom krhkošću i snagom, svećenik može, poput sv. Augustina, doći do svojih *Ispovijesti* ko-

je su svojevrsni odgovor na temeljna ljudska pitanja, a osobito na pitanje o vlastitu identitetu i životnom smislu. Krhkost se pokazuje providonosnom, jer jakost proizlazi iz odvažnoga suočavanja s vlastitom krhkošću, čemu svjedoče brojni biblijski likovi. Krhkost i *razbijenost* drage su Gospodinu te se, prema rabinskoj tradiciji, njima jedino i služi, osobito kad svoju slobodu moraju skupo platiti pred kleričkim moćnicima (str. 115-134.).

Žrtva je stvarnost u kojoj se zrcali svećenički identitet. Ona je duboko upisana u svećeništvo tako da se ono ne može shvatiti ni živjeti bez žrtve. O stvarnosti žrtve Žižić promišlja polazeći od poznatoga filma *Silence* koji zapravo krije u sebi zahtjev za dokidanjem žrtve te vidi žrtvu kao besmisleni patnju. Međutim žrtva nije nijema ni uzaludna, o čemu svjedoči drugi poznati film *Misija*. Svećenik u žrtvi dolazi na mjesto iskušenja, na mjesto *biti ili ne biti*, tu on pokazuje i dokazuje svoju autentičnost i vlastitu vjerodostojnost bez kojih nema jasnoga identiteta. Stoga je posve jasno kako samo svetošću sazreli ljudi, poput blaženoga Alojzija Stepinca, mogu biti spremni prihvatiti žrtvu do kraja. Tako njegov primjer i primjer japanskih mučenika sv. Pavla Mikija i drugova pokazuje kako su svećeništvo i žrtva srasli u jedno. U nastavku svojih promišljanja autor govori o jednom drugom vidu žrtve u svjetlu nedavnih skandala u Crkvi kada se broje žrtve svećenika te kada su i sami svećenici postali žrtve svojih nadređenih i moćnijih. Time se promi-

jenilo shvaćanje žrtve, jer je ona postala sinonim za ono patološko i perverzno. Žrtva tu nije viđena kao prinos, nego kao destrukcija, manipulacija i gaženje dostojanstva (str. 135-152.).

Uz temu žrtve usko je vezana tema smrti i umiranja. O njoj autor, svjestan neiscrpnosti te teme, promišlja kao o društvenoj smrti svećenika, jer se čini kako su svećenici sve manje potrebni u javnome životu, te o osobnoj smrti koja se sastoji u umiranju proročkoga duha koje vodi umiranju osobnoga životnoga smisla. Umre li u svećenika proročki duh, brzo će utjehu i smisao tražiti u birokratizmu, aktivizmu i traćenju vremena, što ga, u konačnici, ostavlja izmoždena i bez smisla. Stoga autor poziva svoje čitatelje da dobro razlikuju smrtno od besmrtnoga te da se znaju oprostiti od smrtnoga, a bdjeti nad neprolaznim (str. 153-166.).

Završno Žižićevo razmišljanje u ovim *Zapisima o svećeništvu* zamišljeno je kao sažetak dosad rečenoga te svojevrsno kratko bacanje svjetla na prethodna razmišljanja. Autor to čini kroz sliku puta. Tom slikom mogao bi se opisati cijeli svećenički život, imajući u vidu shvaćanje puta kao povratak sebi i vlastitom identitetu. U tom su smislu i ovi *Zapisi o svećeništvu* bilješke koje kane pomoći svećeniku da se vrati samomu sebi, jer su u njima sabrane bitne sastavnice puta: riječ, blagovanje, iskustvo vremena i slavlja u njemu, prijateljstvo, krhkost, žrtva i smrt. Jedna je od sastavnica puta i rastanak, ali i želje koje si želimo pri rastanku. U tom duhu i naš autor uo-

bličuje svoj oproštaj u tri želje: skrbiti, pjevati i blagoslivljati (str. 167-183.).

Na koncu, možemo posve mirno zaključiti kako *Zapisi o svećeništvu* čuvaju svećenički identitet od otapanja i zaborava. Oni pomažu osvježiti vlastiti identitet i potaknuti na prije svega *biti* svećenik. Jezik, jasnoća i britak stil pisanja zasigurno će pridonijeti usredotočenijem i laganijem čitanju kako bismo svoj svećenički identitet uz pomoć ovih *Zapisa* proveli kroz *oganj* i *lahor*. Ova knjiga prof. dr. sc. Ivica Žižića, sveće-

nika Splitsko-makarske nadbiskupije i profesora na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Splitu te pozvanoga profesora na Papinskom sveučilištu *Urbaniana* i Instituta *Anselmianum* u Rimu, bit će na korist svima koji se istinski žele zapitati kako biti svećenikom, a ne izgubiti sebe i kako ne izgubiti svoje svećeništvo tražeći sebe. U tom traganju mnogo je *znakova pored* puta koje svećenik susreće i koje milošću Božjom može i treba znati čitati i tumačiti. **Hrvoje Kalem**